

magasinet

By, marsk og geest 10

Kulturhistorisk årbog for Ribe-egnen

Udgivet af Ribe Lokalkiv & Den antikvariske Samling i Ribe
Liljebjerg
1998

Redaktion: Jakob Kieffer-Olsen (ansv.),
Susanne Benthien, Stig Jensen,
Søren Mulvad og Lillian Skønager

Lay-out: Lars Hammer

Tryk: Colourprint, Ribe

©: 1998 Forlaget Liljebjerget

Liljebjerget er navnet på Den anti-
kvariske Samling i Ribe's forlag.
Det blev oprettet i 1997 til minde
om og med testamentariske midler
fra Ellen og Christian Almhede.

Forlagets navn rækker tilbage til
Anders Sørensen Vedel. Han udgav
i årene 1591-92 otte bøger, der var
"Prentet paa Liliebierget udi Ribe".
Om disse bogudgivelser og tryk-
keriet se artiklen s. 50.

ISBN 87-89827-16-3
ISSN 0905-5649

Bindets baggrundsillustration: Videnskabernes Selskabs Kort, 1804

Illustration på forsiden, se s. 65

Illustrationer på bagsiden, se s. 31, 51 og 69

Indhold

Torben Bisgaard	
Mindeord over Stig Jensen	5
Karen Høilund Nielsen	
En gravplads fra Okholm	
- lokal eller fremmed befolkning?	7
<i>A burial place from Okholm</i>	
- <i>local or foreign people?</i>	20
Mechthild Schulze-Dörrlamm	
En frankisk Korsfibel fra 9. århundrede fra Ribe	22
<i>Eine fränkischer Mantelfibel aus Ribe</i>	27
Hans Skov	
Kloakarkæologi i Grønnegade og Korsbrødregade	29
<i>Archaeology in the sewers of Grønnegade and Korsbrødregade</i>	39
Claus Feveile og Hans Skov	
Arkæologiske undersøgelser	
- i Peder Dovns Slippe, Vægtergade og på von Støckens Plads	41
<i>Archaeological investigations</i>	
- <i>at Peder Dovns Slippe, Vægtergade and von Støckens Plads</i>	49
Erik Dal	
Liljebjerget	
- Anders Sørensen Vedels bogtrykkeri 1591-92	51
<i>Liljebjerget</i>	
- <i>Die Druckerei von Anders Sørensen Vedel 1591-92</i>	63
Iben Fonnesberg Schmidt	
Ribe og striden mellem stiftamtmand og magistrat	
under Store Nordiske Krig	64
<i>Ribe and the conflict between prefect and town council</i>	
<i>during the Great Nordic war</i>	75
Steffen M. Søndergaard	
Lustrupholm	
- historie og restaurering	76
<i>Lustrupholm</i>	
- <i>history and restoration</i>	81
Susanne Benthien	
Dronning Dagmar-statuen på Ribe Slotsbanke	82
<i>Queen Dagmar's statue at Ribe Slotsbanke</i>	92

En gravplads fra Okholm - lokal eller fremmed befolkning?

Af Karen Høilund Nielsen

Ved Okholm, lidt vest for Vester Vedsted, blev der i 1960'erne udgravet en urnegrav fra slutningen af 500-årene. Urnen og dens indhold gennemgås, og det foreslås, at en række af denne tids grave er fejldateret til tidlig vikingetid. Okholm-graven vidner om forbindelser til store dele af Europa - i særdeleshed det frisiske område. Der argumenteres for, at en frisisk befolkningsgruppe - måske som følge af den frisiske ekspansion på dette tidspunkt - delvist har koloniseret området, evt. i tilknytning til en høvding i lokalområdet.

Fig. 1. Kortudsnit med angivelse af pladsens beliggenhed. Tegning: Børge H. Nielsen.

Map section showing the location of the place.

Ved gården Okholm vest for Vester Vedsted er der fundet en spændende lille gravplads fra slutningen af 500-årene¹. Det er et bemærkelsesværdigt fund, da grave og gravpladser fra 5-600-årene er meget sjældne i Danmark, når lige undtages Bornholm. Fundet er specielt interessant ved, trods sin beskedenhed, at knytte området syd for Ribe sammen med de øvrige befolkningsgrupper, der levede i egne omkring den sydlige Nordsø. Disse var aktivt forbundet gennem handel og personlige kontakter dels som følge af fælles oprindelse i det syddanske og angelsaksiske område, dels efterhånden gennem friserne.

Gravpladsen blev delvist undersøgt sidst i

1960'erne. Den ligger ca. 200 m vest for lokaliteten Okholm, hvor der samtidigt blev udgravet bebyggelsesspor fra jernalder og vikingetid². Området ligger lidt nord for Vester Vedsted Bæk og dermed nordvest for Vester Vedsted på kanten af en geesttunge, der strækker sig helt ud til Vadehavet (fig. 1).

Gravpladsen omfatter fem såkaldte fire-stolpegrave (fig. 2). Grav 1 består af fire stolpehuller, der danner et rektangel på 1,2 x 1,8 m, i hvis midte der var en grube med en urne, hvori den afdødes brændte ben og gravgaver var placeret. De fire øvrige grave er af samme type, men disse var placeret således i udgravningen, at en evt. urne eller brandplet befandt sig uden for det undersøgte område. Blandt fire-stolpegravene fandtes der således kun oldsager i forbindelse med grav 1.

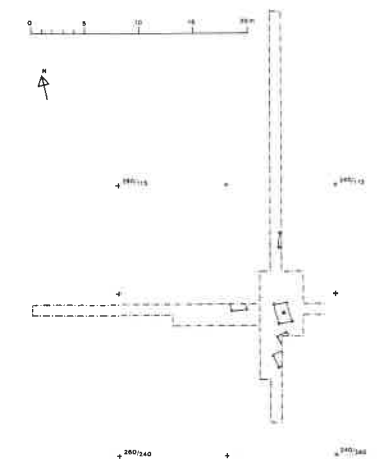

Fig. 2. Udgravningsplan med gravene. Efter Nielsen 1998.

Excavation plan with the graves.

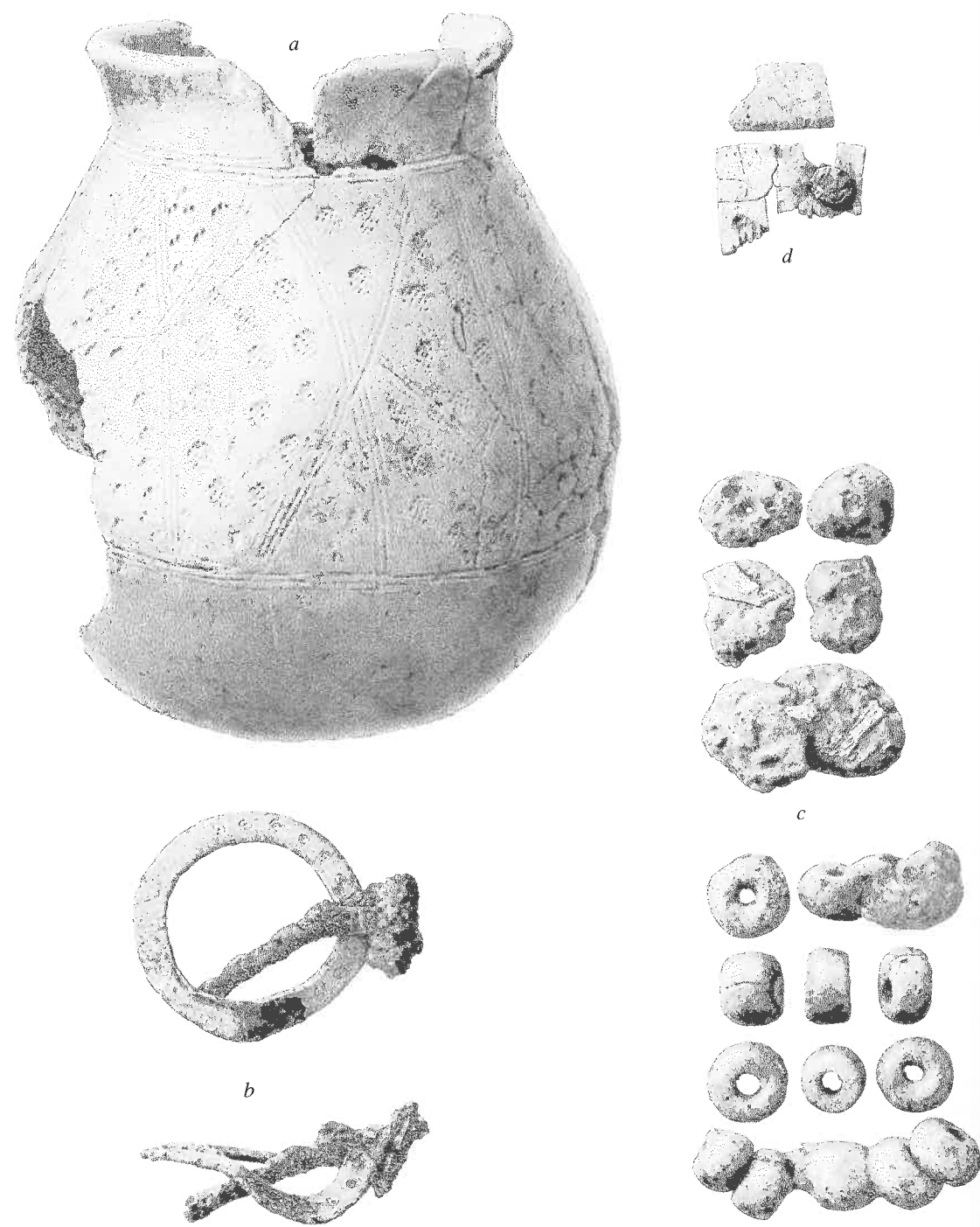

Fig. 3. a: Urnen. b: Ringspændet. c: Perlerne. d: Fragmenter af benkam. Målestok: a: 1:2, resten 1:1. Tegning: Steen Henriksen.

a: the urn. b: the annular brooch. c: the beads. d: fragments of bone comb. Scale: a: 1:2, the rest 1:1.

Grav 1

Midt i stolpefirkanten var urnen placeret i en grube. Urnen indeholdt ligbålsrester og gravgaver bestående af et ringspænde, glasperler, samt fragmenter af en benkam. I gruben lå en del af ligbålsresterne i form af brændte ben, trækul og en halv perle. En rød glasperle fandtes endvidere i et af stolpehullerne. Urnen (fig. 3a) er nærmest pæreformet med forholdsvis lavt bugknæk og let udadsvajet, jævnbred rand samt en svag standflade. Den er knap 20 cm høj og ca. 19 cm i største bugdiameter. Halsdiameteren er knap 12 cm og raddiameteren ca. 13 cm. Urnen er ornamenteret, lidt uregelmæssigt, med linier og stempelornamentik. Selve randen og halsen er uornamenterede. Øverst på bugen er der et vandret furebånd bestående af tre furer. Herunder følger et bånd af tilsvarende, men krydsende furebånd, der tilnærmelsesvis danner et mønster af i midten hele rhomber samt både foroven og fornedede halve rhomber. Herunder, hvilket vil sige på den nedre del af bugen, afsluttes igen med et furebånd, hvorunder urnen er uornamenteret. Felterne, der dannes af de hele og halve rhomber, er udfyldt med stempelornamentik. Der er anvendt to stempeltypen. Det ene er rundt og med krydsskravering. Det andet er halvmåneformet med tværgående linier. De to stempeltypen er fordelt i nogle brede, lodrette bånd, der til dels følger de krydsende furebånd.

Ringspændet (fig. 3b) består af en flad ring af bronze, nu bøjet og let forbrændt. Nålen er af jern og bøjet om ringen ved en dertil indrettet indsnævring. Spændet er 3,5 cm i diameter og ca. 0,2 cm tykt. Det er ornamenteret med en række indpunslede ringstempler.

De til dels smeltede glasperler (fig. 3c) omfatter mindst 21 perler, hvoraf 11 er orange tøndeformede opake (ugennemsigtige) perler, 2 er grønne opale (gennemsigtige), deraf den ene med en rød tråd i bølgemønster, 5 har nu en rød overflade, men har antagelig oprindeligt været orange, mens de resterende, mindst 3, er ubestemmelige. Perlen i det ene stolpehul er også af den røde eller orange, tøndeformede type. Perlernes størrelse ligger på ca. 1 cm i længden og lidt mere i diameteren.

Af benkammen (fig. 3d) er der kun bevaret to små fragmenter, men der er tale om en såkaldt trelagskam bestående af et sæt tænder med en kamskinne på hver side holdt sammen med jernnitter. Frag-

mentet med tænderne er 2,2 cm langt og 1,7 cm bredt, og tænderne er kortere i enderne end på resten af kammen. Det andet fragment, der kan være fra en af skinnerne, er 1 x 1,5 cm. Hvis dette er et fragment af skinnen, har kammen antagelig haft en lige eller kun svagt buet ryg. Dette bekræftes af tændernes placering og højden i enden af stykket med tænder samt nittens placering. Der er ikke i de bevarede stykker tegn på, at kammen har været ornamenteret.

Paralleller til Okholm-graven og dens indhold

Fra Danmark kendes der indtil videre ingen nøje paralleller til denne gravtype. Den nærmeste er fra Lindholm Høje, hvor visse stensætninger er firkantede og kan bestå af fire sten i et uregelmæssigt rektangel med en brandgrav i midten som f.eks. ved grav 398³. Disse firkantede stensætninger med brandgrave dateres primært til den ældre del af yngre germansk jernalder, hvilket vil sige fra hen i 500-årene til hen i 600-årene. Det er dog et spørgsmål, om de to gravtyper kan sammenlignes, idet fire-stolpegravene af nogle anses for at være dødehuse⁴, hvorimod dette er mindre sandsynligt for stensætningernes vedkommende. Man må endvidere erkende, at det er en gravtype, der let kan overses i en udgravning med mange stolpehuller. I ældre udgravninger, hvor man har fokuseret på urnen selv, kan stolpehullerne også have forbigået udgraverens opmærksomhed. Det kan derfor ikke udelukkes, at gravtypen rent faktisk er mere udbredt i Danmark, end fundene giver udtryk for.

Udenfor Danmark har gravtypen paralleller i den sydlige del af det angelsaksiske England⁵ samt i Holland og Nordvesttyskland.

På Apple Down ved Chichester i West Sussex - en gravplads med både jordfæste- og brandgrave fra 5-600-årene⁶ - er der fundet strukturer med træbygninger, ofte knyttet til brandgrave (fig. 4). De fleste er fire-stolpe grave, medens enkelte har fem stolper i kreds eller en ekstra midterstolpe. Desværre er pladsen ret eroderet, og i en del tilfælde mangler der spor efter brandgraven i midten. Størrelsen af stolpesætningerne varierer fra 1 x 1 til 2,7 x 2,5 m. Nogle består blot af fire stolper, mens stolperne er forbundet med lave render ved andre. Der er tegn på reparationer og senere begravelse ved flere af fire-stolpe gravene. Udgraverne mener, at der er tale om

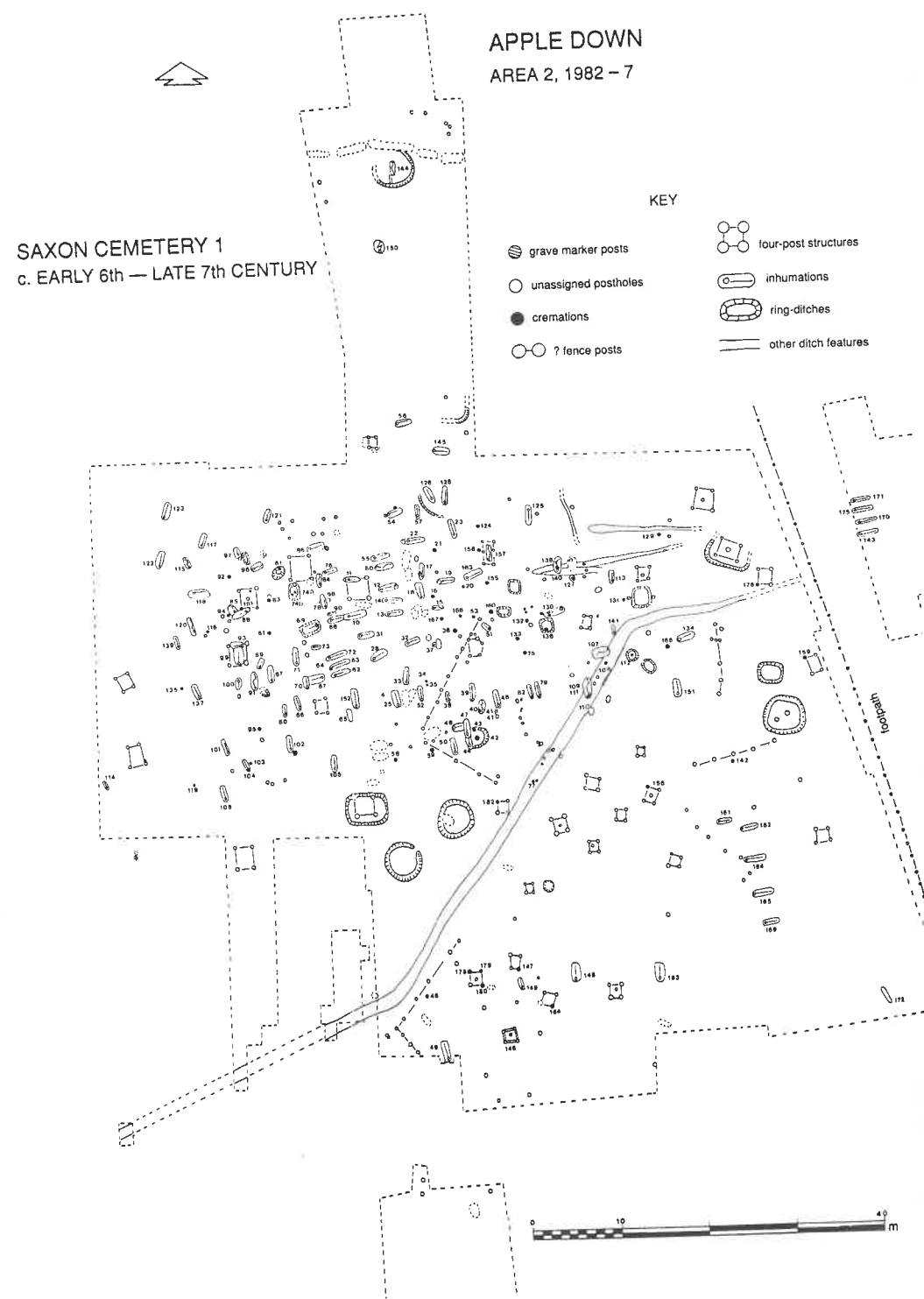

Fig. 4. Udsnit af gravpladsen Apple Down med forekomst af fire-stolpegrave. Efter Down & Welch 1990, fig. 2.4.
Section of burial place "Apple Down" with occurrence of four-poster graves.

en slags familiebegrovelser, hvor træbygningerne har stået relativt længe og har været brugt gentagne gange (fig. 5).

I Alton i Hampshire⁷ - ligeledes en gravplads med både brand- og jordfæstegrave fra 5-600 årene - kendes gravtypen tilsvarende. Grav C7 er ca. 1,9 x 1,7 m, og stolpehullerne er forbundet med nedgravede render af ca. 0,2 m's bredde. En del oldsager fandtes i brandgruben i midten, men et mindre antal også i renderne og stolpehullerne. Graven, der indeholdt en kvinde, dateres til 500-årenes første del.

Der findes endvidere fire-stolpe grave på flere gravpladser i området langs den øvre del af Themsen, således f.eks. Berinsfield og Lechlade, der begge er fra 6. årh. og første halvdel af 7. årh.⁸

Vender vi os mod kontinentet, findes der eksempler fra Holland på pladser såsom Wijster⁹, der dateres til 4.-tidlig 5. årh., og Wageningen¹⁰, som date-

res til 7. årh. På gravpladsen Oldendorf i Niedersachsen har man fundet mindst 20 fire-stolpegrave med brandbegrovelser¹¹. Disse indeholder kun få oldsager, og dermed er dateringen vanskelig, men den ældste synes at være fra omkring 600 og de yngste fra begyndelsen af 700-årene.

Flere forfattere henviser vedrørende fire-stolpegrave til gravpladsen Liebenau i Niedersachsen¹², men her er stolperne brændte. De har her udgjort en del af ligbålet, hvorimod andre eksempler, som f.eks. de engelske, viser stolper, der er senere end brændingen og har været del af en konstruktion over graven, formodentlig et hus, ligesom der også er flere eksempler på, at husene har fået udskiftet stolper o.lign.

I Holland og Nordvestyskland, de gamle angelsaksiske hjemlande, dateres gravtypen fra romertid og frem til 8. årh. Det formodes, at gravtypen er fulgt med angelsakserne ved udvandringen til England og er forblevet en tradition der frem til troskiftet i 7. årh.¹³. Det er overalt karakteristisk, at gravene er meget sparsomt udstyrede til forskel fra Okholm-graven.

Fig. 5. Rekonstruktioner af fire-stolpegrave. Efter M. Wholey i Down & Welch 1990, Pl. 53.

Reconstruction of four-poster graves.

Urnen

Vaseformede eller pæreformede urner lig den fra Okholm kendes fra flere steder i Danmark. De går også under betegnelsen Øsløs-kar. Et eksemplar helt dækket med vandrette stempelrækker (fig. 6a) kendes således fra grav 1 fra Øsløs i Thisted Amt¹⁴. Denne grav indeholdt desuden kun en rød glasperle og kan derfor ikke bidrage til dateringen. Gravpladsen dateres af Ramskou til vikingetid, men uden mange holdepunkter. På gravpladsen Tjæreborg i Ribe Amt fandtes to urner tilnærmelsesvis af denne type¹⁵. De stammer fra gravene 2 (fig. 6b) og 12 (fig. 6c). Urnen fra grav 2 er temmelig rundbuget, og randen er afbrudt, men har været let udfaldende. Ornamentikken består af krydsende furebånd og er noget beslægtet med Okholm-urnen, men mangler stemplerne. Urnen fra grav 12 er også ret rundbuget og lidt mere uregelmæssig, men helt uornamenteret. Grav 2 indeholdt en pilespid og en kniv, mens der i grav 12 var en kniv og en spillebrik. Ramskou placerer denne gravplads - og dermed disse grave - i tidlig vikingetid, men igen på et spinkelt grundlag, idet de pågældende urner og gravgaver ikke i sig selv giver en nærmere datering. Fra Lindholm Høje

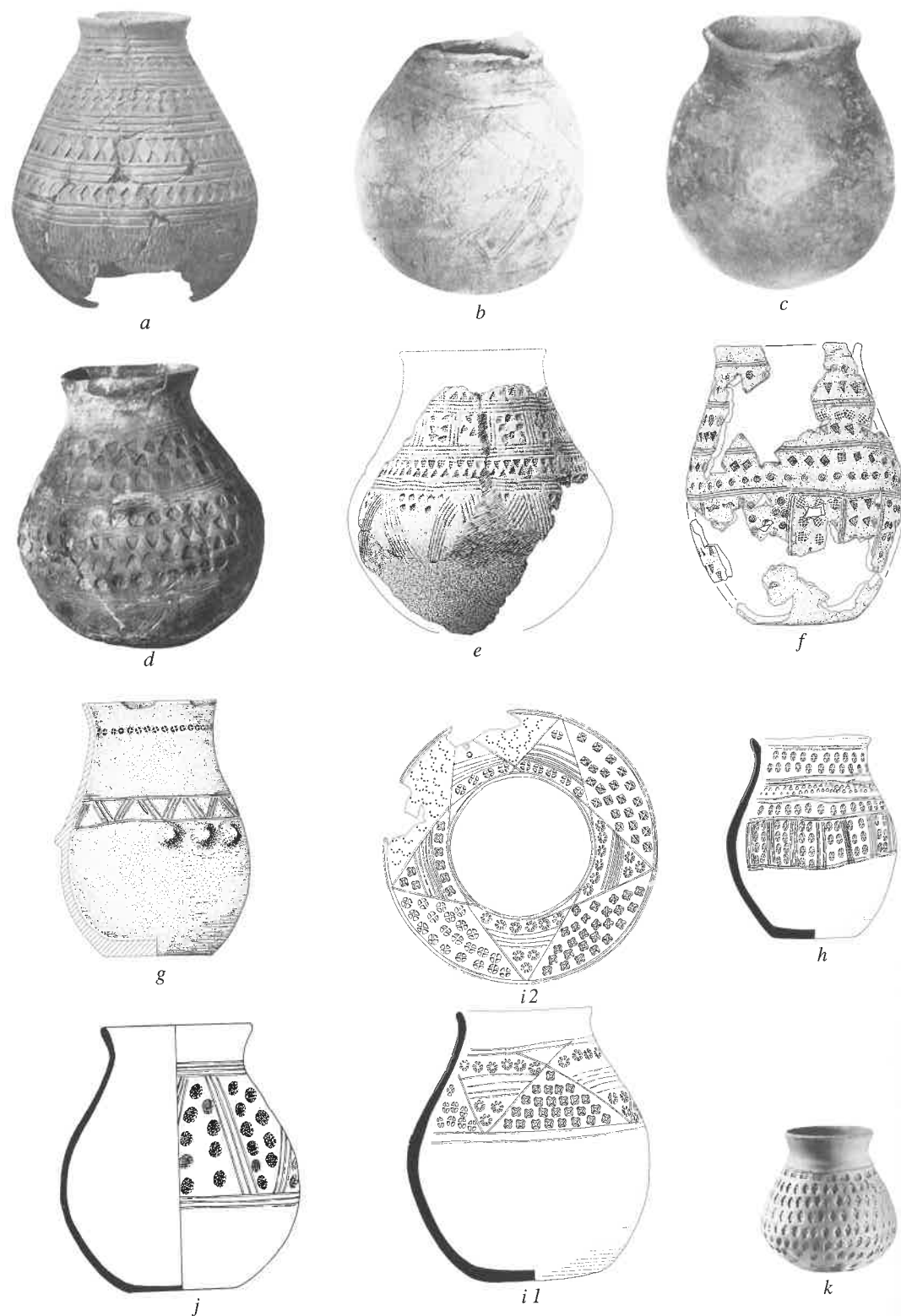

Fig. 6.

gravpladsen indeholder grav 1755 en lignende urne¹⁶. Den er ornamenteret med stempler i vandrette bånd (fig. 6d). Urnen indeholdt foruden diverse bronzefragmenter, dele af en bronzepincet, fragment af en næbfibula, diverse perler - herunder nogle af bronze og nogle af rød og orange glas - en metalnål, en bennål, samt endelig en spillebrik. Næbfiblen og perlerne placerer graven i den bornholmske fase 1C¹⁷ eller 1B2-1C¹⁸, som i absolutte årstal dateres til 570-630¹⁹.

Vender vi os mod Østdanmark, indeholdt en grav fra Lundby på Tåsinge en stempelornamenteret, vaseformet urne (fig. 6e), men desværre er de ledsagende oldsager ikke bevaret²⁰. Urnen er ornamenteret med afvekslende vandrette, lodrette og zig-zag-bånd. Fra Sjælland er der en urne med vandrette og lodrette stempelrækker fra gravpladsen Rytterkær ved Smørum (fig. 6f)²¹. Graven indeholdt kniv og lanse og var i følge udgraveren en af de ældste på pladsen, der dateres til yngre germansk jernalder og vikingetid. Endelig forekommer formen også på Bornholm i flere tilfælde. Ornamentikken er her sparsom, men til gengæld er urnerne ofte prydet med 3x3 knopper på bugen. Bækkegård grav 139²² indeholdt foruden et vaseformet lerkar (fig. 6g) bl.a. stempelornamenterede næbfibler og nogle lysegule glasperler. Graven dateres til samme fase, som graven fra Lindholm Høje. Glasergård grav 1²³ indeholdt muligvis et tilsvarende lerkar. Denne rige våbengrav dateres til anden halvdel af 500-årene²⁴.

Udenfor Danmark kendes sådanne urner eller ler-

Fig. 6. Eksempler på vaseformede urner/lerkar.
Målestok: 1:5.

- a: Øsløs. Efter Ramskou 1950, fig. 19.
b: Tjæreborg grav 2. Efter Ramskou 1950, fig. 24.
c: Tjæreborg grav 12. Efter Ramskou 1950, fig. 26.
d: Lindholm Høje grav 1755. Efter Ramskou 1976, fig. 349.
e: Lundby. Efter Skaarup 1978, fig. 2.
f: Rytterkær. Efter Jönsson 1992, fig. 5.1.
g: Bækkegård grav 139. Efter Jørgensen 1990, Pl. 19.4.
h: Morningthorpe grav 337. Efter Green et al. 1987.
i: Lerkar fra Morningthorpe grav 388. Efter Green et al. 1987.
j: Bramford. Efter Myres 1977.
k: Velké Pavlovce grav 9. Efter Werner 1962, Tf. 18.4.

Examples of vase-shaped urns/pots.

kar bl.a. i East Anglia, og så langt væk som i Ungarn og Italien findes eksempler, der minder om de ovenfor beskrevne kar med stempelornamentik. Endvidere kendes beslægtede typer fra 6. årh. fra dele af det frisiske område. Nogle af disse er iøvrigt fundet sammen med kamme af samme formodede type som Okholm-eksemplaret²⁵.

Eksemplarerne fra East Anglia stammer fra Morningthorpe gravpladsen, der ligger i Norfolk og udelukkende omfatter jordfæstegrave²⁶. Grav 337 er en dobbeltgrav, hvor mandsgraven indeholdt et lerkar (fig. 6h), der i form minder om Okholm-urnen. Imidlertid er ornamentikken ganske anderledes, idet den består af stempler i lodrette og vandrette bånd på de øverste to tredjedele af karret. Karret er også lidt mindre end de danske, hvilket selvfølgelig kan hænge sammen med, at det på Morningthorpe ikke har fungeret som urne. Lerkarret blev fundet sammen med en lansespids.

Grav 388 er en mandsgrav med lanse, skjoldbule, remspænde, kniv og et lerkar, der i form og til dels ornamentik minder om Okholm-urnen, og som er af omtrent samme størrelse. Lerkarrets ornamentik begrænser sig til den øvre bughalvdel og består af krydsende furer, der danner hele og halve rhomber, som er udfyldt med stempler (fig. 6i1). Ser man urnen fra oven, viser der sig et flot stjernemotiv (fig. 6i2). Det ene af stemplerne på dette lerkar er halvmåne- eller U-formet og minder en del om det ene stempel på Okholm-urnen. Denne grav kan via skjoldbule og lanse dateres til anden halvdel af 500-årene, hvilket antagelig også gælder grav 337²⁷.

Endelig findes der en urne fra Bramford i Suffolk²⁸, som er af samme form som Okholm-urnen, og ornamentikken sidder på omtrent samme plads (fig. 6j). Ornamentikken består af et vandret furebånd for oven og for neden og herimellem et åbent zig-zag mønster bestående af furebånd. Fladerne herimellem er udfyldt med stempelornamentik. Stemplet er af samme type som det runde, krydskraverede stempel fra Okholm. Desværre var urnen ikke ledsaget af oldsager, der kunne antyde en datering.

De langobardiske lerkar af denne type har en forholdsvist mere kompakt stempelornamentik og så godt som ingen stregornamentik, men kartypen med det lave bugknæk og den udadsvajede rand er den samme, omend højden er lidt mindre - ofte ikke me-

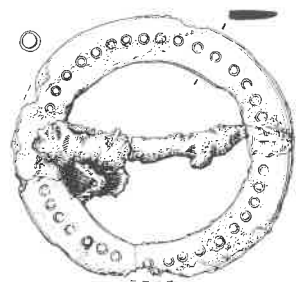

Fig. 7. Ringspænde fra Morningthorpe grav 140. Målestok: 1:1. Efter Green et al. 1987.

Annular brooch from Morningthorpe, grave 140.

get over 10 cm (fig. 6k)²⁹. De fleste af disse lerkar er imidlertid lavet på drejeskive og formodes at være drikkebægre³⁰. Lerkarrene dateres til midten af 500-årene og findes både i Ungarn, Pannonien og Italien, hvilket vil sige, at lerkartypen var almindelig i tiden lige før, under og efter langobardernes indvandring til Italien i 568.

De daterbare eksemplarer af denne lerkartype placeres således primært i anden halvdel af 500-årene og evt. lidt ind i 600-årene. Den primære udbredelse er Danmark og East Anglia, samt med beslægtede typer i det Nordfrisiske og i de sydnorske og sydvestsvenske områder³¹. Om der er sammenhæng til de langobardiske lerkar, er vanskeligt at sige, men muligheden består.

Ringspændet

Ringspændet tilhører en type, som er mest udbredt i det engelske England. En beslægtet type, der ofte er profileret, findes i 500-årene i Danmark, således i Sejlflod grav DI³² og - i en glat version - fra Tude Mark ved Nr. Skast³³. Disse dateres til slutningen af 400-årene eller omkring 500 og er formodentlig remspænder og ikke fibler. På Bornholm i midten af 500-årene og i Sverige lidt senere ses ligeledes ringspænder, men også her er der sandsynligvis tale om remspænder. På trods af en vis lighed med disse ringspænder, peger ornamentikken og konstruktionen på Okholm-spændet imidlertid klart hen mod tilsvarende eksemplarer fra East Anglia og fra det frisiske område. Okholm-spændet er dog lidt mindre end de engelske paralleller, men til gengæld på

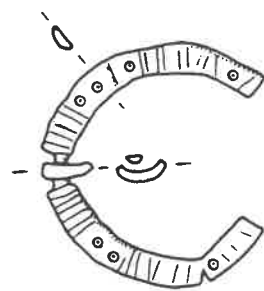

Fig. 8. Fragmenteret ringspænde fra Oosterbeintum grav 295. Målestok: 1:1. Efter Knol et al. 1996.

Broken annular brooch from Oosterbeintum, grave 295.

størrelse med de frisiske. De engelske ringspænder optræder normalt parvist, hvilket ikke er tilfældet i Okholm.

På Morningthorpe i Norfolk³⁴ er lignende ringspænder fundet i grav 140 (fig. 7) sammen med nål, perler, kniv, andre ringspænder samt tre lerkar, som dateres til midten af 500-tallet, og i grav 393 sammen med remspænde, bæltevedhæng, fibula og perler, som er omtrent samtidig med den foregående grav³⁵.

Ringspænder af denne form kendes også fra det frisiske område, hvor de minder meget om spænderne fra East Anglia³⁶. På gravpladsen Oosterbeintum fandtes de, omend med en anden type ornamentik, i jordfæstegravene 295 (fig. 8), 374 og 428, men ingen dateringer kommer nærmere end blot 500-årene³⁷. Størrelsesmæssigt svarer disse eksemplarer fra Oosterbeintum meget godt til spændet fra Okholm.

Dateringsmæssigt ligger ringspændet således formodentlig i midten af 500-årene. Parallellerne skal søges i det frisiske område eller i det engelske England. Størrelsen på ringspændet tyder på det første ornamentikken på det sidste. Det at bære ringspænder enkeltvis synes derimod hovedsageligt at være en skandinavisk tradition.

Perlerne

De orange opake (ugennemsigtige), tøndeformede perletyper er velkendte fra bl.a. Bornholm³⁸, hvor de findes i stort tal i gravene fra sent 500-tal og tidligt 600-tal, og hvor de ofte kombineres med tilsvarende

de mørkerøde perler. Perlerne placeres tidsmæssigt indenfor perioden 540/550-630³⁹. Perletypen er endvidere udbredt i det meste af Skandinavien⁴⁰, og kendes også, omend i væsentlig mindre tal, fra England, Vest- og Sydtydskland⁴¹. Endvidere findes beslægtede perler hos langobarderne i Ungarn i midten af 500-årene⁴².

Perletypen kan således dateres til anden halvdel af 500-årene og første fjerdedel af 600-årene. Den er udbredt over store dele af Europa, men kun i Skandinavien bliver den en virkelig dominerende type.

Trelagskammen

Da så lidt af kammen er bevaret, er det vanskeligt, at finde paralleller. Materialet er begrænset til regioner med gode bevaringsforhold og specielle fundtyper. I Skandinavien stammer det bedst bevarede sammenligningsmateriale fra perioden omkring 600 fra Gotland. En kam (fig. 9), som stammer fra Bjärs grav 144 i Hejnum Sogn⁴³, giver et indtryk af kammens mulige udseende. Trelagskamme i varierende udformning findes i store dele af Europa, men ud fra de bevarede fragmenter, er der ikke noget, der antyder, at kammens paralleller skal findes andre steder end i det lokale skandinaviske materiale eller det frisiske, omend tilsvarende kamme dog også ses hos Langobarderne i Pannonien i midten af 500-årene⁴⁴.

Datering

Uren og perlerne placerer fundet i perioden 550-630. Ringspændet og de engelske paralleller til urnen antyder en forholdsvis tidlig datering indenfor denne ramme, hvorimod kammen reelt ikke kan bidrage. Mest sandsynligt er det altså, at graven skal dateres til sidst i 500-årene. Relativ kronologisk er det en placering i den ældre del af yngre germansk jernalder, og sammenlignet med Bornholm svarer det til fasen 1B2⁴⁵.

Fremmed og lokalt

Det er ikke umiddelbart muligt at give en klar tilknytning af Okholm-graven til et bestemt kulturelt miljø. Gravformen er almindelig kendt i forbindelse med brandgrave i de saksiske og frisiske områder på Kontinentet og er med disses udvandring også spredt til primært de saksiske områder i Sydengland. Gravformen knytter således Okholm sammen med det saksiske og frisiske område. Ringspændet

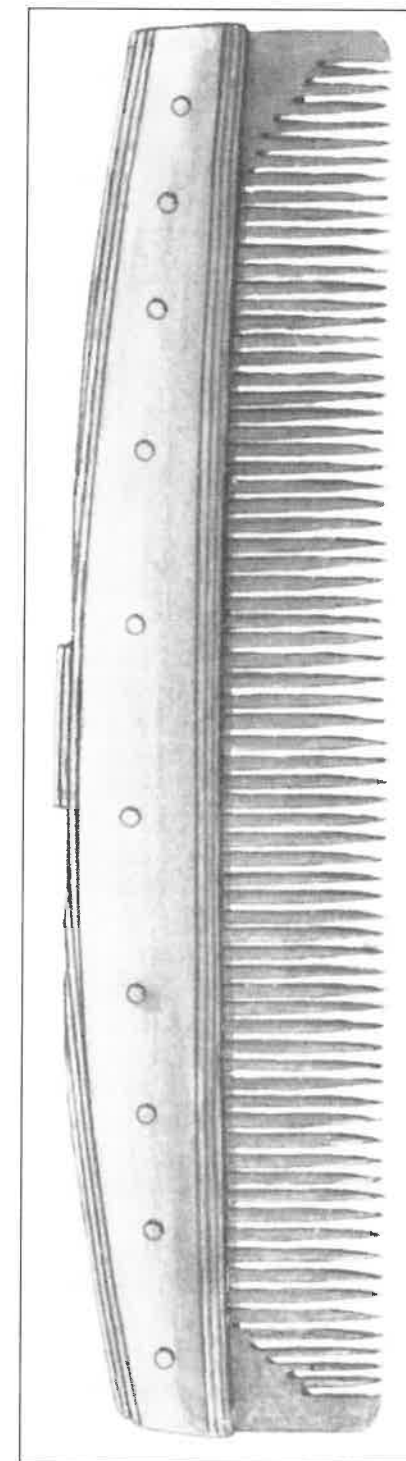

Fig. 9. Kam fra Bjärs grav 144. Målestok: 1:1. Efter Nerman 1969, fig. 396.

Comb from Bjärs (S), grave 144.

og urnen knytter endvidere Jylland/Danmark, det frisiske område og det engelske England sammen. Kammen er ligeledes kendt (så vidt den nu kan tybestemmes) fra både Skandinavien og det frisiske område.

Endelig er perlene langt overvejende et skandinavisk fænomen - i hvert fald, når den pågældende type forekommer i så store mængder. Bortset fra perlerne, er tyngdepunktet for disse oldsagstyper og gravform især i det frisiske område, omend der faktisk ikke er noget sted, hvor man har alle typerne og gravform på én gang.

Om man kan gå så langt som at antyde, at gravene er et udtryk for frisisk tilstedeværelse i Sydvestjylland - med glasperlerne som et lokalt islæt - er usikkert, men en tilknytning eller forbindelse til en frisisk befolkning med stor mobilitet indenfor nordsø-kystområdet og en deraf følgende nærmest multietnisk materiel kultur er givet.

Der kunne være tale om en befolkningsgruppe lig de frisiske købmænd og deres familier, der slog sig ned i andre områder og som qua deres mobilitet optog traditioner og smykker fra forskellige områder, evt. også giftede sig på tværs af etniske skel.

I det frisiske kystområde sker der en kraftig kolonisering fra sandsynligvis slutningen af 500-årene og frem. Dermed får friserne også stor andel i handelen langs Nordsøkysten i 600-årene⁴⁶. Som resultat deraf dukker den vigtige handelsplads Dorestad op sent i 600-årene. Gravene fra Okholm ligger helt tidligt i denne bølge af frisisk kolonisering og dominans af handelen i området. Grav 1's nærmest multietniske karakter kunne antyde en tilknytning til et overregionalt samfund med basis i handel og udveksling.

Som et kuriosum kan det nævnes, at perle-, kam- og lerkartypen også i et vist omfang er kendt blandt langobarderne i Ungarn, Pannonien og i Norditalien. Også andre fund i Danmark viser hen mod en kontakt med langobarderne omkring dette tidspunkt, jvf. fund på Stentinget⁴⁷, men da ringspændet og gravformen ikke kendes hos disse, kan der næppe være tale om et langobardisk indslag. Tilsammen viser det dog, hvor omfattende udvekslingen af den materielle kultur og visse skikke var i folkevandringstiden og i perioden lige derefter. Den hurtige spredning af ting og ideer betyder også, at det kan være vanskeligt at spore oprindelsesområder, da de

kronologisk nærmest synes at være samtidige.

Okholm i lyset af yngre germanertids gravfund i Jylland

Gravene fra Okholm bidrager til en kun svagt belyst periode i den danske forhistorie, nemlig 5-600-årene. Der kendes forbavsende få grave, og man kan spekulere på, hvorfor vi ikke finder flere af dem. Visse ting tyder på, at gravene kan gemme sig blandt vikingetidens brandgrave. De ovennævnte paralleler til urnen fra Okholm stammer således i mange tilfælde fra brandgravspladser⁴⁸, der også indeholder vikingetidsbegravelser. Gravpladserne er publiceret på et tidspunkt, hvor vor viden om 5-600-årene var væsentlig ringere end i dag, og gravene indeholder så lidt karakteristisk udstyr, at man ikke kan bebrejde tidligere forskere, at de ikke har fået udskilt denne gruppe. Og det er stadig svært.

Lidt hjælp til forståelse af problemet har nye analyser af gravpladsen Lindholm Høje⁴⁹ samt udgravningen af gravene fra Bjerre⁵⁰ givet. De sidste klargjorde, hvor lidt karakteristiske periodens brandgrave er: ofte bare en brandgrube uden noget som helst. Kun i sjældne tilfælde er der lidt spor af oldsager. Det samme indtryk får man af Lindholm Høje, hvor de mange stensætninger dog fremhæver gravene. Horisontalstratigrafiske iagttagelser har vist, at pladsen har en ret klar kronologiske udvikling, hvorigennem også en udvikling i stensætningernes form kan iagttages.

Lindholm Høje viser også, at hvis stensætningerne ikke havde overlevet på grund af et sandflugtslag, der lå som et tykt tæppe over pladsen, ville gravpladsen efter få års dyrkning være forsvundet. Og oldsagerne er så forbrændte, at man ikke ville finde dem, hvis de lå løst i pløjelaget. Gravpladser med stensætninger har ganske givet været langt mere udbredte, end fundene giver indtryk af. Mange sten er forsvundet både i oldtiden og under middelalderens intense kirkebyggeri.

Graven fra Okholm viser atter, at kun ved et rent tilfælde støder man på gravene fra 6./7. århundrede, og kun fordi én af dem indeholdt oldsager nok til en datering, kan vi placere den sidst i 500-årene.

Okholm set i forhold til lokalområdet

På bopladsområdet ved Okholm er der også spor af bebyggelse fra ældre germansk jernalder. Daterin-

Fig. 10. Rekonstruktion af gravpladsen Apple Down i West Sussex. Efter M. Wholey i Down & Welch 1990, Pl. 52.

Reconstruction of the burial-place Appel Down in West Sussex.

gen hviler dels på keramikken, dels på en TL-datering til 518 e.Kr. De vestligste dele af bebyggelsen er overlejret af et formodet stormflodslag. Højvandet er altså i en periode nået ind over den vestlige, lavere del af bopladsområdet. Det er endvidere overlejret af flyvesandslag, og der er ikke spor efter senere bebyggelse førend i 700-årene⁵¹. Den bebyggelse, der må have hørt til gravene, er således sandsynligvis ikke lokaliseret endnu. Hvis stormflods- og sandflugtslagene betyder, at bopladsen er blevet forladt lidt ind i 500-årene, kan den plads, der hører sammen med gravene, være nyanlagt et andet sted i området.

Foruden klare spor efter bebyggelse fra germansk jernalder i området i øvrigt, ligger fundet heller ikke langt fra en række andre mere eller mindre samtidige fund. Mest interessant i denne sammenhæng er Dankirke, hvor et nedbrændt hus, som antagelig er en del af en stormandsgård og/eller handelshus, indeholdt våben, smykker, ædelmetal, vægtlodder samt store mængder af importeret glas, dateres til sidst i 5. årh⁵². Rester af en sølvrelieffibula fra det nedbrændte hus markerer beboerens høje status⁵³. Keramik med paralleller i det engelske England findes også på Dankirke⁵⁴ og dokumenterer kontakter vestover allerede i ældre germansk jernalder. Endvidere findes på området en række mønter fra sent

7. årh. og tidlig 8. årh. Disse kan dog ikke knyttes til de udgravede strukturer på pladsen⁵⁵, men kan være spor efter et senere handelshus. Derimod er der indtil videre ikke fundet typisk materiale fra senere i det 6. og 7. årh.

Meget kunne tyde på, at der i Dankirke kan have siddet en stormand, som formodentlig har formidlet handelen med luksusvarer i området - også i perioden uden fund. At stormandsmiljøet er til stede i området i denne periode, antydes nemlig af andre fund. Sydvest for Dankirke lidt nord for Hviding ligger Enderup, hvor der er fundet et fibula-fragment med dyrestil, som dateres til begyndelsen af 7. årh.⁵⁶ og antagelig stammer fra en bebyggelse. Det er et af de få fund i området, der kommer nærmest på Okholmgravene i tid, og grundet sin karakter antyder en fortsat tilstedeværelse af stormandsmiljø i området.

Imidlertid er det Dankirke, der sætter det bedste perspektiv på Okholm-fundet. Hvis området er baggrund for fjernhandelsaktiviteter i 6. og 7. årh., hvor fund indtil videre mangler, forklarer det tilstedeværelsen af små grupper af fremmede befolkningselementer. Deres identitet kan være flertydig, idet der sikkert er tale om folk, der har haft med handelen i Nordsøområdet at gøre - nogle af de første spor efter de frisiske handelsmænd eller ligesindede. Der kan således være tale om en delvist fremmed be-

folkningsgruppe, der er rykket ind, efter at pladsen igen er blevet beboelig efter en evt. stormflodskatastrofe, og som har været interesseret i at være så tæt som muligt på kysten.

Med mindre fremtidige gravfund vil vise, at Okholm-graven ikke er en fremmed fugl i Jylland, må den være udtryk for en befolkningsgruppe med et fremmed indslag, der kan have slået sig ned på denne geesttunge ude ved Vadehavet for at være tæt på sejlmulighederne, og hvis økonomiske bagland er at finde i det lokale stormandsmiljø, som er repræsenteret ved Dankirke og Enderup. De kan have været formidlere af disse stormænds handel, og deres gravplads har virket som et fremmed indslag i landskabet (fig. 10).

Noter

1. Okholm, Vester Vedsted Sogn, Sb 29, NM 1107/69, ASR 32/64 og 51/68. Se også Jensen 1988. Udgravningen m.m. blev foretaget af Den Antikvariske Samling i perioden 1963-1970. Den Antikvariske Samling takkes for tilladelsen til at fremlægge og diskutere dette fund, der endvidere er fremlagt i sin helhed i L. C. Nielsen 1998.
2. L. C. Nielsen 1998.
3. Ramskau 1976, s. 22.
4. Bl.a. Down & Welch 1990.
5. Tak til Kenneth Penn, Norwich, for oplysninger om paralleller i det angelsaksiske materiale.
6. Down & Welch 1990, s. 25ff.
7. Evison 1988, s. 34f.
8. Boyle *et al* 1995, s. 123f, Boyle *et al* 1998.
9. van Es 1967.
10. van Es 1964.
11. Laux 1983, s. 116ff.
12. Cosack 1982, se også f.eks. Schmid 1969, s. 258f.
13. Down & Welch 1990, s. 32f.
14. Ramskou 1950, s. 160f.
15. Ramskou 1976, s. 165ff.
16. Ramskou 1976, s. 93.
17. Højlund Nielsen, i tryk.
18. Jørgensen & Nørgård Jørgensen 1997, s. 26 fig. 16.
19. Jørgensen & Nørgård Jørgensen 1997, s. 38 fig. 26.
20. Skaarup 1978.
21. Jönsson 1992, s. 40ff, 45.
22. Jørgensen 1992, s. 131.
23. Jørgensen 1992, s. 137f.

24. Jørgensen & Nørgård Jørgensen 1997, s. 38 fig. 26, s. 64 fig. 50.
25. Schmid 1970, s. 62f.
26. Green *et al* 1987.
27. Dateringen er baseret på kronologi fremlagt i Härke 1992.
28. Myres 1977, nr. 1014.
29. Menis 1992, s. 86 fig. 14; Werner 1962, Tf. 18-19.
30. Werner 1962, s. 55ff.
31. Skaarup 1978, s. 54.
32. Nielsen *et al* 1985, s. 72 fig. 5, 88 fig. 14.
33. Reichstein 1975, Tf. 89, s. 1-6.
34. Green *et al* 1987.
35. Højlund Nielsen 1997a, s. 92 fig. 28.
36. Knol *et al* 1996, s. 330f.
37. Knol *et al* 1996.
38. Højlund Nielsen 1987.
39. Se også Jørgensen & Nørgård Jørgensen 1997, s. 26 fig. 16 og 38 fig. 26.
40. Højlund Nielsen 1997c; i tryk.
41. Ørsnes 1966, s. 172f.
42. Menis 1992, s. 61 fig. 1.54b.
43. Nerman 1969, fig. 396/1975 nr. 10.
44. Werner 1962, Tf. 14.
45. Jørgensen & Nørgård Jørgensen 1997, s. 38 fig. 26.
46. Kramer & Taayke 1996, s. 18ff.
47. Nilsson 1992, s. 122 fig. 3b.
48. Ramskou 1950; 1976.
49. Højlund Nielsen 1994.
50. Madsen 1994.
51. L. C. Nielsen 1998.
52. Jarl Hansen 1990, s. 233.
53. Jarl Hansen 1991, s. 20-21.
54. Thorvildsen 1972, s. 55f.
55. Jarl Hansen 1990, s. 236.
56. Højlund Nielsen 1997b.

Litteratur

- Boyle, A., A. Dodd, D. Miles & A. Mudd: *Two Oxfordshire Anglo-Saxon Cemeteries: Berinsfield and Didcot*. (=Thames Valley Landscapes Monograph No. 8). Oxford 1995.
- Boyle, A., D. Jennings, D. Miles & S. Palmer: *The Anglo-Saxon cemetery at Butler's Field, Lechlade, Gloucestershire. Vol. 1: Prehistoric and Roman activity and Grave Catalogue*. (=Thames Valley Landscapes: Volume 10). Oxford 1998.

- Cosack, E.: *Das Sächsische Gräberfeld bei Liebenau, 1*. (=Germanische Denkmäler der Völkerwanderungszeit, A15). Berlin 1982.
- Down, A. & M. Welch: *Apple Down and the Mardens*. (=Chichester Excavations 7). Chichester 1990.
- van Es, W. A.: Het Rijengrafveld van Wageningen. *Palaeohistoria* 10, s. 181-316.
- van Es, W. A.: Wijster, a native village beyond the imperial frontier. *Palaeohistoria* 11, 1967.
- Evison, V. I.: *An Anglo-Saxon cemetery at Alton, Hampshire*. (=Hampshire Field Club, Monograph 4). 1988.
- Green, B., A. Rogerson & S. G. White: *The Anglo-Saxon cemetery at Morning Thorpe, Norfolk*. (=East Anglian Archaeology 36). Gressenhall 1987.
- Härke, H.: *Angelsächsische Waffengräber des 5. bis 7. Jahrhunderts*. (=Zeitschrift für Archäologie des Mittelalters, Beiheft 6). Köln 1992.
- Højlund Nielsen, K.: Zur Chronologie der Jüngerer Germanischen Eisenzeit auf Bornholm. Untersuchungen zu Schmuckgarnituren. *Acta Archaeologica* 57, 1986 (1987), s. 47-86.
- Højlund Nielsen, K.: *Lindholm Høje Gravpladsen*. I: Erik Johansen & Annette Lerche Trolle (ed.): *Lindholm Høje. Gravplads og landsby*. (=Selskabet for Aalborgs Historie og Aalborg Historiske Museum). Aalborg 1994, s. 27-38.
- Højlund Nielsen, K.: The Schism of Anglo-Saxon Chronology. I: C. K. Jensen & K. Højlund Nielsen (ed.): *Burial & Society. The Chronological and Social Analysis of Archaeological Burial Data*. Århus 1997 (a), s. 71-99.
- Højlund Nielsen, K.: Et ornamenteret fibel-fragment fra Enderup ved Hviding. *By, marsk og geest* 9, 1997 (b), s. 9-16.
- Højlund Nielsen, K.: Die Frühmittelalterliche Perlen Skandinaviens. Chronologische Untersuchungen. I: U. von Freedon & A. Wiczorek: *Perlen. Archäologie, Techniken, Analysen*. (=Kolloquien zur Vor- und Frühgeschichte, 1). Bonn 1997 (c), s. 187-196.
- Højlund Nielsen, K.: Female equipment of South- and East Scandinavia from the Late Germanic Iron Age/Vendel Period. I: J. Hines, K. Højlund Nielsen & F. Siegmund: *Early Medieval Europe: The chronological basis. Results, discus-*

sions, perspectives. Oxford.

- Jarl Hansen, H.: Dankirke. Jernalderboplads og rigdomscenter. Oversigt over udgravningerne 1965-1970. *Kuml* 1988-89 (1990), s. 201-247.
- Jarl Hansen, H.: Dankirke. En myte i dansk arkæologi. I: C. Fabech & J. Ringved (ed.). *Samfundsorganisation og Regional Variation. Norden i romersk jernalder og folkevandringstid*. (=Jysk Arkæologisk Selskabs Skrifter XXVII). Højbjerg 1991, s. 15-23.
- Jensen, S. (ed.): *Marsk, land og bebyggelse. Ribeegnen gennem 10.000 år*. (=Jysk Arkæologisk Selskabs Skrifter XXXV/Antikvarisk Samlings skrifterække 1, I-II). Højbjerg/Ribe 1998.
- Jönsson, J. H.: Gravplads fra yngre germansk jernalder og vikingetid i Smørum sogn, Københavns amt. I: U. Lund Hansen & S. Nielsen (ed.): *Sjællands jernalder. beretning fra et symposium 24.IV.1990 i København*. (=Arkæologiske Skrifter 6. Arkæologisk Institut, Københavns Universitet). København 1992, s. 37-50.
- Jørgensen, L.: *Bækkegård and Glasergård. Two Cemeteries from the Late Iron Age on Bornholm*. (=Arkæologiske Studier VIII). København 1990.
- Jørgensen, L. & A. Nørgård Jørgensen (ed.): *Nørre Sandegård Vest. A Cemetery from the 6th-8th Centuries on Bornholm*. (=Nordiske Fortidsminder, B.14). København 1997.
- Knol, E., W. Prummel, H. T. Uytterschaut, M. L. P. Hoogland, W. A. Casparie, G. J. De Langen, E. Kramer & J. Schelvis: The Early Medieval cemetery of Oosterbeintum (Friesland). *Palaeohistoria* 37/38, 1995/1996 (1996), s. 245-416.
- Kramer, E. & E. Taayke: Frisere langs Nordsøkysten fra 400 til 1000 e.Kr. I: J. Döring, M. Fansa, C. Feveile, A. Jager, S. Jensen & E. Kramer: *Frisere, Saksere og Danere. Kulturer ved Nordsøen, 400-1000 e. Kr.* Leeuwarden, Oldenburg & Ribe 1996, s. 9-23.
- Laux, F.: Der Reihengräberfriedhof in Oldendorf, Samtgemeinde Amelinghausen, Kr. Lüneburg/Niedersachsen. Ein Beitrag zu den frühgeschichtlichen Gräberfeldern im Bardengau. *Hammaburg* NF5, 1978-80 (1983), s. 91-147.
- Madsen, O.: Søndervang ved Bjerre. En østjysk gravplads fra yngre germansk jernalder og vikingetid. *Kuml* 1991-1992 (1994), s. 105-149.

- Menis, C. (ed.): *I Longobardi*. Milano 1992.
- Myres, J. N. L.: *A corpus of Anglo-Saxon pottery of the pagan period*. Cambridge 1977.
- Nerman, B.: *Die Vendelzeit Gotlands II*. (=Kungl. Vitterhets Historie och Antikvitets Akademien). Stockholm 1969.
- Nerman, B.: *Die Vendelzeit Gotlands I:1*. (=Kungl. Vitterhets Historie och Antikvitets Akademien). Stockholm 1975.
- Nielsen, J. N., L. B. Jørgensen, E. Fabech & E. Munksgaard: En rig germanertidsgrav fra Sejlflod, Nordjylland. *Aarbøger for Nordisk Oldkyndighed og Historie* 1983 (1985), s. 66-122.
- Nielsen, L. C.: Ekskurs 3: Okholm, Vester Vedsted sogn (15-703, -1004, -1101-3, -1106, -1107 og -1301). I: S. Jensen (ed.): *Marsk, land og bebyggelse. Ribeegnen gennem 10.000 år*. (=Jysk Arkæologisk Selskabs Skrifter XXXV/Antikvarisk Samlings skriftrække 1, I-II). Højbjerg/Ribe 1998.
- Nilsson, T.: Stentinget. En indlandsbebyggelse med handel og håndværk fra yngre jernalder og vikingetid. En foreløbig meddelelse. *Kuml* 1990 (1992), s. 119-132.
- Ramskou, T.: Viking Age Cremation Graves in Denmark. *Acta Archaeologica XXI*, 1950, s. 137-182.
- Ramskou, T.: *Lindholm Høje Gravpladsen*. (=Nordiske Fortidsminder, B.2). København 1976.
- Reichstein, J.: *Die kreuzförmige Fibel*. (=Offa-Bücher, N. F. 34). Neumünster 1975.
- Schmid, P.: Zum heidnischen und frühchristlichen Bestattungsbrauch auf dem frühmittelalterlichen Gräberfeld von Dunum, Ostfriesland. *Frühmittelalterliche Studien* 3, 1969, s. 257-276.
- Schmid, P.: Die Keramik aus dem frühmittelalterlichen Gräberfeld von Dunum, Kr. Wittmund. *Probleme der Küstenforschung im Südlichen Nordseegebiet* 9, 1970, s. 59-76.
- Skaarup, J.: En urnegrav fra yngre germansk jernalder i Lundby på Tåsinge. *Fynske Minder* 1977 (1978), s. 47-56.
- Thorvildsen, E.: Dankirke. *Nationalmuseets Arbejdsmark* 1972, s. 47-60.
- Werner, J.: *Die Langobarden in Pannonien. Beiträge zur Kenntnis der langobardischen Bodenfunde vor 568*. (=Bayerische Akademie der Wis-

senschaften. Philosophisch.-Historische Klasse. Abhandlungen, Neue Folge, Heft 55A). München 1962.

Ørnsnes, M.: *Form og stil i Sydskandinaviens yngre germanske jernalder*. (=Nationalmuseets Skrifter, Arkæologisk-historisk række, XI). København 1966.

Summary

At a farm called Okholm west of Vester Vedsted a small cemetery of the late 6th century was found during excavations in the late 1960s. Five so-called four-poster graves formed the cemetery. Only one was entirely excavated and contained an urn with grave-goods placed in a pit in the middle of the four-poster construction. The urn contained an annular brooch, at least 21 beads mostly of the opaque orange barrel-shaped type, and fragments of a comb. The urn is almost pear-shaped and on the sides it is decorated with incised lines and stamps of two different patterns. Very few graves from this period have come to light in Denmark. We know very little about the burial-traditions of this period, but in recent years information has increased and Okholm is another such find.

The grave-type is unknown in Denmark, but relatively frequent in north-western Germany and Holland where it dates from the Roman period until the 8th century. From there it spread with the Anglo-Saxons to England and was there a tradition until the 7th century and especially seen at cemeteries in the Saxon areas. The urn-type is found occasionally in Denmark with more or less elaborate decorations of lines and especially stamps. The same type of urn is found in East Anglia, Frisia, Hungary and Italy, although the Lombard pots from Hungary and Italy are smaller and wheel-thrown. The East-Anglian examples have a close similarity to the Danish examples of the type. The urns are dated to the late 6th and perhaps early 7th centuries. The annular brooch also has its parallels in East Anglia and Frisia, where they can be dated to the middle of the 6th century. In contrast to this stand the beads which are very common in Scandinavia between about 550 and 630, where they often occur in larger quantities in the necklaces. The type as such is widespread in Europe but never in large quantities. The comb-type is a common Scandinavian type, but

could be found among the Frisians and the Lombards as well and has a general Early Medieval date.

The cultural origin of the grave-goods is not clear, but the centre of gravity for most of the grave-goods and for the grave-type may be assumed to lie in Frisia. It may perhaps indicate a Frisian presence in the area of Okholm, or the presence of a group of people with close connections to the Frisian and Anglo-Saxon coastal areas, and with mixed cultural or ethnic traditions. In the Frisian area an extensive colonisation started late in the 6th century resulting in a Frisian dominance in the trade along the North Sea coast. The Okholm cemetery may have had connection to this expansion. Adding to this is a probable relation of Okholm to the trading-centre of Dankirke belonging to a local chieftain. The people at Okholm may have been a group employed in trade and economically supported by the chieftains at Dankirke.

Karen Høilund Nielsen, mag.art.
Byagervej 160
8330 Beder